

## ”ANTIKAPITALISMEN” I TIDEN

I SINA sedvanliga nyårsbetraktelser har vår tidningspress helt naturligt företrädesvis sysslat med spänningen inom den internationella politiken. Ej mindre uppmärksamhet förtjänar den tendens, som på sistone dominerat inom skilda länders inrikespolitik. Vid sidan av de nationalistiska strömningarna ha de antiliberala förhärskat. Koncentrerat sagt har en antikapitalistisk mentalitet alltmer bestämt väljarnas ställningstagande. Tillkomsten och den långvariga existensen av diktaturer som Tysklands, Polens, Italiens, för att ej tala om Sovjetrysslands, ha utom i våldets makt sin förklaring främst i inrikes- och utrikespolitiska nödlägen men även i missnöjes- och osäkerhetskänslor i vida befolkningslager. Trots sin antinazism har en folkfrontregim som Frankrikes samma sociala känslöfundament, ehuru demokratien i stället för diktaturen valts som »Mittel zum Zweck». Roosevelts enorma seger vid senaste presidentvalet uppbars av samma misstro till den samhällslycka, som levererades från Wall Street. I en folkrörelse som Belgiens rexism är det antikapitalistiska momentet lika framträdande. I de skandinaviska ländernas socialistsegrar, liksom i de aktuella strävandena i Finland att skapa en folkfront mellan »arbetare och bönder» kan samma reaktion utläsas, ehuru denna på våra breddgrader fått en ovanligt stark klasspolitisk accent. Även när det engelska folket hösten 1935 valde konservativt, betydde utslaget en seger för en konservatism, som i utpräglad grad, icke minst genom makten av ledarens höga moraliska föredöme, hävdade statens supremati över enskilda intressen.

För de i dessa ideologiska partistrider åtminstone för tillfället underlägsna grupperna vore det bedrägligt att vilja bagatellisera den antikapitalistiska flodvågen. Den förtjänar både fruktan och respekt, och den vore värd en mer inträngande analys än efterföljande korta schematiserande reflexioner.

Liberalismen avlöste ett samhällstillstånd, som kännetecknades av relativt låg levnadsstandard och relativt stor trygghet. Hitills har liberalismen — i varje fall enligt den övervägande folkmajoritetens mening — blott lyckats endels: den har förmått höja levnadsstandarden men misslyckats i att garantera tryggheten.

Ju högre levnadsstandarden lyfts och ju mer envars beroende av penninghushållningen blivit, desto hårdare har otryggheten exempelvis i arbetslöshetens skepnad måst kännas. Just i sitt febrila välståndsskapande har det liberala samhället därför löpt sin egen största fara och ägt sin egen argaste fiende, ty i en hejdlös välståndshöjning har massan sett en otrygghetsrisk, och med röstsedeln i sin hand har den velat säga ifrån, att den maximala tryggheten föredrages framför det maximala välståndet.

Man har också starkt reagerat mot utslag av en mindre ansvars-kännande eller kanske ibland ansvarslös kapitalism. Den gamle bruksägaren eller manufakturisten var i regel sina anställdas både föresyn och försyn; han tog visserligen huvudparten av förtjänsten men ansvarade också för de anställdas livsuppehälle, bistånd vid sjukdom och trygghet för ålderdomen. De nya företagsformerna äro icke lika förpliktande; därför ha arbetare och anställda haft svårare att försona sig med dem, och de ha återkrävt den gamla brukspatronsansvarigheten i form av ökad statlig ansvarighet, möjliggjord genom ökad beskattning. I den mån denna reaktion vänder sig mot baggböleri och hänsynslös spekulation, mot bristande ansvar för företagets konsolidering och personal, kort sagt mot en kapitalism, som ej vore medveten om sina förpliktelser, har den en moralisk styrka, som ingen kan negligera.

Eftersom de löneanställda alltid komma att äga ett överväldigande flertal, skulle man vara benägen att tro, att den gamla frihetsstaten vore dömd att spårlöst försvinna, att framtiden tillhörde planhushållare och socialiseringsmakare. En sådan uppfattning var den 20 september i fjol den första ingivelsen hos mången i vårt land. Perspektivet är alltjämt en levande realitet, ty ingen vet ännu, om socialdemokraterna inför trycket från radikala riktningar skall kunna undgå att löpa linan ut.

Det trots allt förhoppningsfulla i dagens mörka situation ligger däri, att socialdemokraterna, väl stående utanför portarna till tvångshushållningens förlovade land, överfallits av fruktan för att taga detta i besittning. Socialismens ideologi, konstruerad på främmande botten under ett annat tidsskede, ser ut att förlora i dragkampen med våra arbetares och fackföreningspampars jordbundna realism. Ärligt troende på den radikala socialpolitikens nödvändighet kunna de dock med sin kännedom om människonaturens svaghet ej gärna vara blinda för den demoraliserande faran av välfärdspolitikens hypertrofiering. Särskilt efter 1929 års samför-

ståndskonferens har deras värdering av företagare uppenbarligen i hög grad ändrats, fastän det alltjämt hör till verkningsfull taktik att i agitationen utmåla och generalisera enstaka missgrepp. En strävan efter utjämning och nivellering finnes visserligen, men jämlikhetskravet synes förlegat; redan lönesättningen differentierar arbetaren i över- och underklass, den strykande åtgången av tips-sedlar tyder ej på någon personlig motvilja mot lättförtjänta vinster, och självaste Sovjetryssland består sig med lönegrader och Stachanovsystem. Erfarenheterna utomlands från »antikapitalismens» länder ha också åtskilligt att säga socialdemokraterna. Hur många ingrepp länder som Tyskland och Italien än gjort i det fria näringslivet är det dock en jättedistans mellan nazismens eller fascismens ekonomiska barndomsideologier å ena sidan och dessas förverkligande å den andra. Våra socialdemokrater ha dessutom måst upptäcka — såsom senast direktör Wistrand i vårt förra häfte yttrade — att planhushållningsländer ej äro välståndsländer. T. o. m. den franska folkfronten tycks efter sina barnsjukdomar ha etablerat sig i ganska städade borgerliga former. Så ha våra socialdemokrater säkerligen lärt sig att förstå, att den ekonomiska friheten ej blott har antikvitetsvärde.

Vänder man sig till konservatismen, har det materiella uppsvinget för denna varit en företeelse på gott och ont. Konservatismen har visserligen även välståndets stegring på sitt program men har till hela sitt innersta traditionsbundna väsen ej kunnat se något ideal i allsköns nyskapelser och omflyttningar; redan dess sinne för rotfasthet är befryndat med trygghetstanken enligt modernt språkbruk. Konservatismens ideal har heller aldrig varit de lättköpta vinsterna; den har alltid strängt hävdad plikten och självansvaret utan att därför negera kravet på hjälp till självhjälp. Tillspetsat kan sägas, att konservatismen i besuttenhet velat se ett uttryck för duglighet, strävsamhet och sparsamhet, medan den rent liberala samhällstypens förmögenhetsbildningar lätt leda tanken till spekulationschanser. Och när dagens segerrika antikapitalistiska riktningar gå till storms mot tendenser till bristande ansvarskänsla hos företagarevärlden, behöver den alls icke känna sig ensam. En meningsriktning, som till stor del bestämts av jordbrukare samt ämbetsmannavärldens och kyrkans män, har lika lätt att reagera för yttringar av gulaseheri, rofferi, illojalitet och utmanande överflöd; den har så mycket större anledning till reaktion mot samhällsvidriga företeelser, som dessa i

agitationen ofta med största orätt föras på dess konto. Med sin uppfattning om kapitalet såsom ett värde, som skall förvaltas i samhällets tjänst, har konservatismen i kapitalet, trots dess ofta irrationella fördelning, sett en hävstång i samhällsutvecklingen, liksom en förutsättning för en i ordets bästa mening rikare kultur; i sistnämnda hänseende må blott erinras om de stora kulturella och filantropiska donationerna under föregående år. Om »kapitalismen» liksom om det gamla adelskapet måste gälla, att den förpliktar. Men konservatismen har icke kunnat godtaga den kritik som välgrundad eller rättfärdig, vilken bottnat i fullständig oförståelse för de fria former, som nödvändigtvis måste följa med varje risktagning. Ej många gå till sitt värv så fyllda av arbetets och pliktens bud som det övervägande flertalet av våra större företagare, utan att dessa därför undslupit klichéerna att vara exploatörer. I en icke utvecklingsfientlig stat måste företagarnas atmosfär vara frihetens, friheten till initiativ och anpassning, men mer och mer ha dessa själva lärt känna både de mänskliga och politiska vådorna av en frihet, som ej förbindes med ett avsevärt mått av trygghet.

Kontroversen mellan friheten och tryggheten kommer att dominera de närmaste årens politik. För tillfället synes det senare intresset, klätt i antikapitalistisk dräkt, stå segern närmast. Vad vi här ovan velat antyda är att motsättningarna emellertid icke behöva vara oförenliga. Den nutida antikapitalismen är visserligen mäktigare än förut men också mognare; den måste ana, att en trygghet, som förkväver den ekonomiska rörelsefriheten, kan äventyra både välståndet och tryggheten. Å andra sidan kan intet parti längre dväljas i den rena frihetens tunna luft; att nå synthesen mellan frihet och trygghet, mellan ekonomisk expansionsmöjlighet och samhällelig omvårdnad måste vara målet. I dragkampen mellan de båda intressena kommer den ena riktningen att mera betona trygghetens och statspatriarkalismens, den andre rörelsefrihetens och självansvarets postulat. Det hänger närmast på socialdemokraterna, att de icke genom att överge sin realism äventyra den lugna inre utveckling, som partiernas siktande till närliggande mål utlovar. Hur allvarliga de framtida följderna av den nuvarande välfärdsbetonade finanspolitiken än framstå och trots andra betänkliga tendenser finnes det dock orsaker att vid inledningen av ett nytt år med en grundton av optimism betrakta brytningarna mellan »kapitalism» och »antikapitalism» i vårt land.